

AZ ÉRZELMEK VÁLSÁGA MINT REGÉNYTÉMA

HOLTI MÁRIA: *Sodortatva*.

Forum, Újvidék, 1974.

Holti Mária könyve olyan problémákat tárgyal, amelyek a mai ember előtt állnak. Korunk problémáit fogalmazza tehát meg, de felvesz a kérdés, milyen eszközökkel.

Szerzőnk minden szempontból tudatosan írta meg e művét, a mondanivaló világos volt számára valószínűleg a nyitómondat leírásakor. És ez rendjén is van. Sajnos azonban a cél megvalósítása gyakran a művészi ábrázolás kárára történik, a mondanivaló túlzottan is kidomborodik, a sok apró részlet elvész, a teljességre való törekvés eleve elmarad, ugyanakkor a mondandónak a teljes világban való élményszerzés eredményeképpen kellene kibontakoznia. Erre a jelenségre példa a *Sodortatva*. De nemcsak erre, hanem arra is, hogy korunk világát nem lehet immár a klasszikus nagyepika eszközeivel ábrázolni. Szerzőnk tudatában van ennek, igyekszik mind több újszerű megjelenítési elemet alkalmazni, de ugyanakkor nem tud szabadulni az örökölt belső formáktól sem, így egy heterogén regényt írt, amely rétegeiben magában hordozza az ábrázolási lehetőségek különböző módozatait.

Az a benyomásom, hogy a *Sodortatva* írásakor Holti Máriának sokkal nagyobb nehézséget okozott a mondanivaló kifejezése, mint a tartalmi alap. Regényének külső formája klasszikus fejlődésregény, témája a hős fejlődése. A *Sodortatva* talán abban tér el a klasszikus fejlődésregénytől, hogy szerzője nem vállalkozik a teljes fejlődési vonal megrajzolására, műve inkább csak egy részlet a fejlődési folyamatból. Másrészt főleg, mondhatnánk talán azt is, hogy csak az érzelmi világ alakulását követi, csupán körvonalazza a társadalmi valóságot, úgyhogy alkotása e szempontból sem teljes. Regényét az érzelmi világra összpontosított, a fejlődést térben és időben csak részben felölelő Entwicklungsromannak minősíthetjük.

Mint minden fejlődésregényben, a cselekmény hordozója és a mondanivaló kifejezője a főhős. Jelenlétése kulcsfontosságú. Legyen további vizsgálódásunk tárgya a *Sodortatva* főhőse, Vajna. Amikor megismerkedünk vele, már készülődésben van arra, hogy elfoglalja helyét a társadalomban, hogy tisztázza kis világát. Visszatér szülővárosába, de mégis úgy érzi, „úton van”. „Úgy érzem magam, mintha vízben fulladoznék, holott tudom, a part csak karnyújtásnyira van tőlem, csak egy egészen kicsi erőnlétre lenné szükségem, hogy megmeneküljek” — mondja egyik barátjának. A bevezető részben utalásokat találunk egy-egy társadalmi jelenségre, de a későbbiek folyamán ezek mindjobban elhalványodnak és marad a hatványozott érzelmi válság, amelynek motiválását a szerző nem adja meg teljességében. Ezt mondja hőse ekkori céljairól: „Tudat alatt valami belső, biztosabb rend felé törekszik, a legteljesebb rendet szeretné, az ideális belső békét.” Konkrét elkezérlésről sajnos nem olvashatunk, csak arról, hogy Vajna kibillent érzelmi egyensúlyából. Állandó belső monológok fojtogatják, kisvilága nem tud kibékülni a nagyvilággal. A krízisállapot alkalmas különböző kalandokban való részvételre. Holti él is ezzel a lehetőséggel: hősét végigvonultatja egy eseménysorozaton, amelynek emberformáló szerepe, ha már fejlődésregényről van szó, sajnos nem egészen világos. A főhőst az ironó által kiválasztott örvény sodorja. A regény végén Vajna valamilyenfajta névbe ér, és ekkor így emlékszik vissza vergődésére: „Elkalandozott. Megfojtják ezek a belső monológok, ezek juttatják sodrásba. Ha egészen tárgyilagos, tisztán látja: akkor is sodrásban él, ha nem hagyatkozik egészen a körülményeire, hanem megpróbál velük szembeállni, akkor is valami ellenőrizhetetlen külső sodrás viszi-vezeti életét; ezért van, hogy egész eddigi

élete nem más, mint stílusteremtések sorozata, amiben egyetlenegy belső ritmust is képtelen felfedezni. Ezért van, hogy örök komplexussá lombozódott benne a gondolat: a saját maga által emelt, de elkerülhetetlen sorompókkal rekesztette magát kívül az egyetlen világon, ahol úgy élnek, járnak-kelnek, cselekszenek az emberek, mint a történelem-könyvekben, nagy filmekben; ahol úgy peregnék a dialógusok, mint a jó drámai színpadon; ahol mindenki megéppíti a maga dokumentálható várát, nem elefántcsontból, de vasból, üvegből, acélból és betonból. Holott legbensőbb kívánsága a közösséghez való tartozás, ugyanolyan becsületos odaadással, ahogyan egyetlen emberhez akar tartozni." Véleményem szerint Vajna érzelmi vívódása nem jelent tudatformálást is, hiszen a mű végén szinte ugyanaz az ember áll előttünk, mint az elején: megmarad asszociális és apolitikus lénynek, beilleszkedik a társadalom szabta keretek közé, nem mondhatjuk azt, hogy lemondott céljairól, hiszen ilyenekről nem is tudunk. Egyszerűen Anna iránti szerelmének kibontakozása és beteljesülése megszünteti érzelmi válságát, a sodrás megszűnik, illetve a regény befejeződik.

Holti Mária e művének alapgonddalata az egyéni boldogság keresése és megelégedése. Ki kell azonban hangsúlyozni, hogy csak az érzelmi boldogságról szól, a társadalmi mozzanatot mellőzése nagyon is érezhető. Az ember valójában akkor boldog, ha mind a maga kisvilágában, mind a társadalmi nagyvilágban harmonikusan él. Az utóbbi összetevőről szerzőnk nem beszél művében. Ezzel korántsem akarom azt állítani, hogy könyve érzelgős, de hogy lényegében az érzelmi élet megjelenítésén van a súlypont, az tagadhatatlan. A regény végén derül ki, hogy Vajna nem lázadó („Én nem vagyok a lázadók közül való” — mondja ő maga), egyszerűen az érzelmek harmóniáját kereső kisember.

A tartalomban mutatkozó fenti hiányosságok (az érzelmi élet túltengése, a társadalmi háttér vázlatos megjelenítése) magukkal vonták a belső formában fellelhető hiányosságokat is. A lényeg az, hogy Holti Mária a nagyepikai ábrázolási mó-

dot, mert az képezi a belső forma vázát, újszerű megjelenítő eszközökkel igyekeznek frissíteni. Ilyen eszköz a belső asszociációs monológ, amely a korszerű próza igen gyakran alkalmazott eleme. Sajnos azonban az író igen sűrűn „beavatkozik” hősének gondolatmenetébe és olyan eszméket ültet a fejébe, vagy mondat vele, amelyek eredete egyszerűen nem motivált, vagy nem lehetnek Vajna tudatának termékei. A tudatalatti is szerepet kap mint ábrázolási eszköz. Gondoljunk itt elsősorban az álmokra, amelyek talán irracionális reakciók a mai világra. Ezeknek az álmoknak hasonló regénybeli funkciójuk van, mint Dosztojevskijnél. Vajna gyermekkori eszméletvesztése önkéntelenül az érzelmeivel küzdő Miskin herceg epilepsziás rohamait juttatja eszembe.

Holti Mária nyilvánvalóan nagy harcot folytatott az anyaggal mondanivalója megfogalmazásakor. Az önálló életre törekvő regényanyagot igyekeznek szorosan összefogni és az eseményeket megfelelő irányba terelni. Sajnos e törekvése nem jár mindig sikerrel. Azt hiszem, elegendő emlékeztetni a Vajna és Anna közötti dialógusok mesterkéltségre, a regény végén az élményeknek az író által sumházására. Például Vajna rövid ideig egy fényképésznél dolgozott. Szerzőnk röviden leírja tennivalóját, munkakörét, majd leszögezi, hogy e korszak eredményeként hősünk megtanult rendszeresen dolgozni, a munka örömet jelentett számára. Elhisszük, hogy ez valójában így történt, de erről az író nem győz meg bennünket, mivel hiányzik a munka és a vele kapcsolatos élmények beható és árnyalt ábrázolása. Az élményanyag emberformáló összegezését az olvasónak kell elvégeznie, nem pedig az írónak.

Az az érzésem, hogy e regény megírása Holti Mária számára túl nagy feladatot jelentett. Az egyéni hangon írt mű nem mőt fel az általa kijelölt feladathoz. Rövid időszakot felölve és talán nem a legszerencsésebben tömörítve, egy igen olvasmányos és részben modern regényt alkotott. Külön ki kell emelni nyelvi értékeit: mondatszerkesztése világos, könnyedén és magabiztosan bánik a magyar nyelvvel,

mintegy illusztrálva annak hajlékonyságát, és hogy nagyon alkalmas modern művek írására. Ez kétség-telenül egyik nagy pozitívuma a regénynek. Dicséretet érdemel vég-eredményben maga a vállalkozás is. Korunkban nagyon kevés a fejlődés-regény, az írók talán úgy érzik, nem alkalmas kifejezési forma, más formákkal kísérleteznek. Holti Mária jó pszichológusnak is bizonyult: Vajna érzelmi válságának ábrázolá- sa meggyőző, végződése egy-egy mozzanatának meglevenítése jó tollú megfigyelőre vall.

Az említett fogvatékokosságok el- lenére tehát érdemes felfigyelni e műre. Regényirodalmunk most van

kibontakozóban, íróink nemcsak a tartalmi mondanivalóval, hanem a belső formával is küzdenek. A kísérletezések kora ez, amikor az örökölt formák bomlóban vannak és mindjobban meghonosodnak a modern megjelenítő eszközök. En- nek a kornak és folyamatnak termé- ke a *Sodortatva*. Szerzője a társadal- mi valóságot eléggé mellőzi, hősé- nek érzelmi életére összpontosít, a klasszikus nagyepika eszközeit igyekszik felfrissíteni újszerű ele- mekkel. Holti Mária regénye nem éri el novelláinak a szintjét, de még így is feltétlenül figyelmet ér- demel. További írói fejlődését fo- kozott érdeklődéssel kísérhetjük.

VARGA ISTVÁN

ÉRTHETŐ CÉLZÁSOK

DOMONKOS ISTVÁN: *Redőny*.

Symposion Könyvek 43.

Forum, Újvidék, 1974.

A helyszínen, a helyszíni tapaszta- latok alapján a látott, megtörtént dolgokról és eseményekről riportszer- ű hitelességgel beszámoló Domon- kos-kötetről szólunk.

Szerzőnk nem éri be a tények egyszerű közlésével, hanem okokat tár fel, következtetéseket von le, mert tartja magát a műfaj követel- ményéhez: „...a riport csak arról akarja ésszerűen meggyőzni olvasóit, hogy helyes következtetéseket vont le a tényekből.” (Lukács György: *A művészet és az objektív igazság*. Bu- dapest, 1975.) Jól tudja, a riportnak tipikus esetekkel kell foglalkoznia, hogy a következtetéseket helyesen támasszák alá és világítsák meg. Amint azt a nagy teoretikus mon- dotta idézett művében: „Az egyén- nek és az egyéni sorsnak kell tipi- kusnak látszania, vagyis az osztály- szerű vonásokat mint egyénieket kell tartalmaznia.”

A „terep kijelölésében”, a típus keresésében azonban szubjektív. A *Figurae Veneris* című riportjában

így jelöli meg kutatóterületét: „Min- denütt a jómód jelei. (...) Mi ke- resnivalója lehet egy magamfajta riporternek egy ilyen faluban?” Már távozni készül, amikor rátalál arra, amit keresett: rozoga, alacsony, ab- laktalan, roggvart házat lát. „Az ilyenfajta házakhoz én úgy vonzó- dom...” Hogy? Exresszív mondat ez, a mondat befejezetlensége elle- nére is.

A riport kötöttséget jelent, vagy- is a valóságot az igazságnak meg- felelően összefolyamatában reprodu- kálja. A valósághoz semmit nem ad hozzá, csak a hatást fokozza. Ennek a fokozásnak következtében „bizo- nyos tartalom erősen próbára tes- zi... [a szavak] teherbíró képes- ségét...” (A 36. *Velencei Biennale*)

A fokozás elemei:

a) *Ellentétek*. Szembetűnő ez mindjárt az első riportban, a *Redőnyben*: „Odakinn nulla fok körül a hőmérséklet (újságból tudom), itt a szobában pedig huszonkettő. A fi-